

ПОПОВНЕННЯ ОСОБОВОГО СКЛАДУ 34-го КОРПУСУ РОСІЙСЬКОЇ АРМІЇ НА ПОЧАТКУ УКРАЇНІЗАЦІЇ З'ЄДНАННЯ

У статті розглядаються питання українізації 34-го корпусу російської армії, якість бойової підготовки і морально-психологічний стан поповнення, яке вливалось в його склад
Ключові слова: 34-й корпус, українці, солдати, офіцери, поповнення, бойова підготовка.

Українізація 34-го армійського корпусу – важливий сегмент українського військового руху 1917 року. З українізацією корпусу пов'язували свої надії як командування російської армії, так і українські військові лідери. Ефективність проведення українізації корпусу, його боєздатність напряму залежали від кількості і якості поповнень вояків-українців, які поступали в його склад із тиллових округів.

Поповнення 34-го армійського корпусу українськими бойовими резервами не знайшло достатнього висвітлення в історіографії. Фрагменти проблеми частково відображені у роботі М.Френкіна¹. Епізодично її торкаються В.Голубко², В.Горелов³, Г.Папакін⁴, Я.Тинченко⁵. Сьогодні тема залишається поза увагою вітчизняної і зарубіжної історіографії. Між тим, дослідження заявлених сюжетів дозволить поглибити знання про український національно-визвольний рух, наповнити суттю висвітлення процесу українізації в російській армії у 1917 році.

До початку українізації 34-го армійського корпусу українці-військові нагромадили певний досвід спрямування поповнень в частини, які стали на шлях українізації весною-літом 1917 року. За практикою російської армії резерв для фронтових частин готували у запасних полках тиллових округів. За рознарядками військового міністерства та Генерального штабу поповнення направлялися на фронт у вигляді маршових рот. На початку 1916 року за рішенням Ставки Верховного Головнокомандування тиллові полки були приписані до дивізій і корпусів діючої армії. Так, зокрема, на 14-й запасний полк покладалося завдання забезпечувати бойовими резервами 34-й армійський корпус.

Начальник кабінету військового міністра підполковник Барановський повідомив (25.05 1917 р.) Ставку Верховного Головнокомандування про те, що військовий міністр О.Керенський дозволив формувати українські маршові роти для поповнення трьох корпусів (6-го, 17-го та 41-го), які були визначені Головнокомандуючим Південно-Західним фронтом для українізації⁶. Міністр зауважував, що у фронтові частини "...маршрути, по можливості, впливаються не роздроблюючись, цілими одиницями"⁷.

Долею українських поповнень опікувався Український Генеральний Військовий Комітет (УГВК). Він обрав тактику регулювання притоку українських резервів на фронт, концентрації їх на Південно-Західному фронті у корпусах, визначених для українізації.

У червні 1917 року для поповнення діючої армії на всі фронти прибуло 697 маршових рот піхоти загальною чисельністю 138 000 солдат. Майже половина із них - 315 рот припадала на Південно-Західний фронт⁸. До початку червневого наступу на цей фронт було скеровано 70 маршових рот, склад яких на 3/4 був українським⁹. З українськими маршовими ротами на фронти прибуло понад 50 тисяч чоловік¹⁰. Під час наступально-оборонних боїв червня – липня 1917 року УГВК продовжував турбуватися про поповнення українськими маршовими ротами 6-го, 17-го та 41-го корпусів. Комітет спрямував у ці корпуси 138 ешелонів українських поповнень.

Новий оберт у формуванні українських маршових рот спостерігається у липні 1917 року. Це було пов'язано, зокрема, й з українізацією 34-го армійського корпусу.

Наприкінці червня 1917 року Головнокомандуючий Південно-Західним фронтом генерал-лейтенант О.Гутор прийняв "принципове рішення" про доцільність українізації частин 34-го армійського корпусу¹¹. Мова, перш за все, йшла про 153-ю піхотну дивізію, сформовану в

умовах воєнного часу як дивізію "четвертої черги"¹². П.Скоропадський наголошував, що "...це була дивізія останньої формації, яка погано постачалася, незбита і яка нічим доблесним під час останніх боїв себе не проявила"¹³.

У листі до генерал-квартирмейстера штабу Південно-Західного фронту генерала М.Раттеля (26.06 1917 р.) генерал П.Скоропадський, звертаючи увагу на своє розуміння принципів українізації корпусу, підкреслював: "...для мене важливо, якщо українізувати, то щоб це була дійсно українізація, тобто, щоб до мене прийшли люди, які проникнуті ідеєю українства, були б хорошими бійцями, а не різна шваль (дезертири і т.п.), які, прикриваючись всілякими вивісками, думають лише про те, щоб не потрапити під вогонь ворога-німця". Подібні міркування П.Скоропадського поділяв і Головнокомандуючий Південно-Західним фронтом генерал Гутор. Комкор також вважав, що проведення українізації потрібно узгодити з членами Української Центральної Ради – "...якщо вони хочуть мати український корпус, то необхідно одержати не дезертирів, а справжнє поповнення, звернувши увагу, щоб всю каліч вони залишили при собі". Звичайно, слова достатньо категоричні і можуть тлумачитися далеко не однозначно. Проте, підкреслимо, що це слова бойового генерала, який, насамперед, опікувався майбутньою боєздатністю своїх частин. Скоропадський небезпідставно передбачав можливі тертя (вони й проявилися в майбутньому) в процесі поповнення дивізій українцями, а тому навіть не заперечував щоби в корпус були включені "...які-небудь інші мало чисельні дивізії для найбільш швидкого і більш зручного їх поповнення". Він сподівався одержати дозвіл, щоб за його згоди "хоча б в армії вибрати українців із інших неукраїнських корпусів"¹⁴.

17 липня 1917 року начальник штабу 7-ї армії граф Каменській передав у корпус наказ Верховного Головнокомандуючого про українізацію 153-ї піхотної дивізії і відведення її в Меджибізький табір. Зазначимо, що до цього часу штаб 34-го армійського корпусу одержував лише окремі (часткові) вказівки, що стосувалися порядку проведення українізації 153-ї дивізії¹⁵.

Перед відправленням частини 34-го корпусу в Меджибіж передбачалося, що 153-ю дивізію, яка відтягувалась в резерв, на позиціях замінить 104-а піхотна дивізія. У цю ж дивізію виокремлювались не українці 153-ї дивізії. Із 153-ї дивізії в 104-у було передано 4187 російських солдатів. Передислокація дивізії була здійснена в ніч на 19 липня 1917 року. Отже, 104-а дивізія продовжувала знаходитися в першій лінії, а в її склад були переведена значна частина не українців із 153 дивізії¹⁶. Полки ж 153-ї дивізії рушили на станцію Ярмолинці для посадки у залізничні вагони, щоб слідувати за призначенням¹⁷.

Такий перебіг подій збігався з планом Павла Скоропадського щодо схеми проведення українізації корпусу і насиченням його поповненнями. На думку комкора, запроектоване при переміщенні в Меджибіж розформування 104-ї дивізії для українізації, яке полягало у виокремленні солдатів і офіцерів не українців в інші корпуси, було б "нежелательным и вредным для общего дела". Він пропонував, на відміну від порядку українізації 153-ї дивізії, вводити українське поповнення в 104-у дивізію поступово. З пропозицією комкора погодився командуючий 7-ю армією генерал Селівачов¹⁸.

Через декілька днів ситуація суттєво змінилася. Черговий генерал штабу Південно-Західного фронту 21 липня повідомив Український Генеральний Військовий Комітет, його представника при штабі Південно-Західного фронту поручика П.Скрипчинського, чергових генералів штабів 7-ї і 11-ї армій про те, що серед 10 дивізій, які підлягали українізації, значилися й 104-а та 153-я дивізії 34-го корпусу з усіма частинами, які входили в його склад¹⁹. Того ж дня начальник штабу 7-ї армії передав командирю 34-го корпусу наказ Головнокомандуючого Південно-Західним фронтом про відведення корпусу у складі двох дивізій для комплектування в район Меджибожа. У свою чергу командуючий 7-ю армією наказав солдатів, які не підлягали українізації, передати в 113-у піхотну дивізію²⁰. Станом на 24 липня 1917 року в 113-у дивізію підлягали переводу 282 офіцери і 8005 солдатів із 104 дивізії²¹. Частина особового складу із не українців передавалася також у 108-му дивізію, а потім й у весь 41-й армійський корпус²².

У ніч із 24 на 25 липня 1917 року 104-а дивізія була замінена на позиціях частинами 41-го корпусу. Після виокремлення значної кількості не українців вона 26 липня похідним порядком виступила в напрямку Меджибожа²³.

У своїх споминах П.Скоропадський писав: "...членів комітетів, усіх євреїв і великоросів передав в 41-й корпус. Усіх офіцерів я не передав в 41-й корпус, залишивши усіх хороших у

себе, слабкуватих усіх передав, точно так поступив із солдатами, які обіймали посади". Генерал визнавав, що "можливо, з моєї сторони була помилка, але мені було важко відправити цей хороший елемент із корпусу, не влаштувавши його пристойним чином. Це моє рішення створило мені потім купу неприємностей"²⁴.

25 липня генерал Скоропадський прибув у Меджибіж. Штаб корпусу розмістився в меджибізькому замку, а частини корпусу, які прибували, в таборі 12-го корпусу²⁵. Полки корпусу дислокувалися в навколишніх селах. Так, полки 104-ї дивізії розмістилися: 413-й – у селі Шрубки, 414-й – Гречинцях та Западинцях, 415-й – Новокостянтинові, 416-й біля сіл Чаплі та Копитинці. Полки 153-ї дивізії квартирували: 609-й у Іванковцях та Коржевцях, 610-й у Богдановцях, 611-й в селі Гатне й Деражні, 612-й полк в районі села Голосків. Інші частини корпусу перебували: 31-й інженерний полк в Меджибожі, 110-а кінна сотня в Требухівцях, 104-а окрема інженерна рота в селі Головчинці²⁶.

Українські поповнення надсилалися в 34-й корпус вже на етапі його підготовки до українізації. У період липневих боїв у корпус влилися, щоправда, малочисельні поповнення й з українців. Так, 153 дивізія поповнилася 754 українськими солдатами і 17 офіцерами, а два полки 104 дивізії – 150 солдатами²⁷.

УГВК надіслав (11.07. 1917 р.) телеграму полковому комітету 14-го запасного полку, у якій вимагав терміново відправити в 34-й корпус українські маршові роти. Центральна Рада була впевнена, що "...полк виконає свій обов'язок перед Батьківщиною і в такий час, який загрожує загибелі України, ні один українець-воїн не може бути зрадником". Згідно розпорядження військового командування до 16 липня 2400 солдатів українців 14 запасного полку повинні були відправитися на поповнення корпусу в Меджибіж²⁸.

Представник Українського Генерального Військового Комітету прапорщик Потішко звернувся (21.06. 1917 р.) в штаб 34-го корпусу з вимогою видати "...розпорядження про припинення притоку не українців в 14 полк, оскільки українські роти, які прибувають, не вірять, що потрапили в український полк для українського корпусу"²⁹.

Мало втішним було і телеграфне повідомлення (20.07.1917 р.) штабу Південно-Західного фронту про те, що 600 дезертирів направлені в табір Меджибіж³⁰. Звичайно, така інформація сприймалася без ентузіазму командуванням. Безумовно, не складав у цьому виключення і 34-й корпус. Не зважаючи на потребу в поповненнях, такий непевний елемент (навіть його територіальна присутність) не міг в майбутньому позитивно вплинути на процес українізації.

Не зважаючи на певні непорозуміння, на перших порах генерал Скоропадський був задоволений поповненням, яке поступало в корпус. Він згадував: "Українських поповнень майже не було, але ті, які були, представляли собою дуже хороший контингент. У мене була надія. Судячи по цим людям, що українізація дасть дійсно хороший бойовий контингент"³¹.

У тилових гарнізонах ширився рух, спрямований на сприяння українізації 34-го корпусу. Про свою підтримку українізації заявили (22.07. 1917 р.) представники українців Петроградського і Двінського військових округів (171, 176, 262, 285, 296 запасних полків, 1, 2, 3, 4 стрілецьких батальйонів усіх гвардійських частин, кулеметних полків та шкіл кінно-мортирного дивізіону, важкого артдивізіону в Гатчині, 4 важкого дивізіону з Павловська, авіапарку, саперних батальйонів та інших частин). На пропозицію УГВК вони відмовилися від ідеї формування "ударної української бригади" і дали згоду на відправлення їх на поповнення 34-го корпусу³².

Згідно розпорядження штабу Омського військового округу із 3-ї Сибірської запасної бригади 21 – 22 липня були відправлені двома ешелонами в 34 корпус 62 офіцери і 2247 солдатів українців³³. Не виключено, що в окрузі, окрім виконання нарядів на відправлення поповнення, намагалися скоріше позбутися українців. Так, в одній із телеграм підкреслюється, що із Томська в Меджибіж 22.07. відправлений ("по настоянню штаба Омського воєнного округу") батальйон українців у складі 40 офіцерів і 900 солдатів³⁴.

Певні ускладнення виникали також і з прийомом поповнень у самому корпусі. Так, перебуваючи ще в Сатанові, Павло Скоропадський одержав телеграму № 111734 від виконуючого обов'язки чергового генерала штабу Південно-Західного фронту полковника Винокурова про те, що в корпус надсилається полк імені Грушевського. З цього приводу комкор зв'язався (23.07. 1917 р.) з генерал-квартирмейстером штабу 7-ї армії і просив його знайти можливість утриматися від подібних дій. Мотивацію позиції П.Скоропадського передамо у відповідності

оригіналу документу – телеграфної стрічки прямої розмови. Командир корпусу пропонував: "Не посылать полка в полном составе для влития его в один из наиболее малочисленных полков 153 дивизии с тем, что, конечно, явится вопрос затем о переименовании этого полка 153 дивизии в полк им.Грушевского. Главная причина моего нежелания состоит в том, чтоб отделаться в моем будущем украинском корпусе от всякой политики внутреннего характера. Пр-р Грушевский на Украине. Одни стоят за него, другие против. Наименования полка его именем создаст атмосферу политики столь нежелательной данное время, наше боевое. Если хотят называть украинские полки различными именами пусть дают им название городов-местностей или же имена сошедших в могилу политических, исторических деятелей. Повторяю, я настоятельно прошу полка Грушевского ко мне в полном составе не направлять. Направлять его ко мне с тем, чтобы он был влит в различные полки, если по условию это представляется возможным, я ничего не имею. Об этом я уже просил будучи в Киеве в Украинском генеральном комитете и мне было обещано полка Грушевского в полном составе не вливать"³⁵.

Як бачимо, позиція генерала чітка і зрозуміла. Поповнення мають прибувати в корпус, але не вносити хаотичності в організаційну роботу, не викликати подразнення і не ставати в майбутньому предметом конфронтації на ґрунті ідеологічно-політичних протистоянь. Думається, так поступив би кожний командир, який вболіває за боездатність своєї військової одиниці, з якою він зобов'язаний найближчим часом стати віч-на-віч з ворогом. Робимо ці зауваги виключно тому, що в назві полку фігурує ім'я Михайла Грушевського.

Наголосимо, що генерал Скоропадський не завуальював свого негативного ставлення до можливої політизації корпусу, зокрема, й в українському ключі. Мовою документів це звучить так: "Из разговоров комкора 34 усматривается, что ген. Скоропадский всячески избегал возможности создания среди частей корпуса атмосферы политики внутреннего характера и с этой целью, например, настоятельно протестовал против направления в корпус украинского полка им. Грушевского"³⁶.

Вище військове командування було зацікавлене у швидкому переформуванні корпусу. За задумом генерала Л. Корнілова через місяць з'єднання мало бути у повній бойовій готовності відправлене на фронт. Верховний Головнокомандуючий російської армії 25 липня зробив запит у штаб Південно-Західного фронту (телеграма № 5442) про стан поповнень 34 корпусу³⁷. У Ставку було відправлено донесення начальника фронтового штабу генерала М.Духоніна. Він повідомляв, що 104-а дивізія 34-го корпусу нараховує 6500 багнетів, а 153-я – 4000. Заокруглені цифри дають підстави думати про те, що, ймовірно, цілковитої ясності у цьому питанні в штабі фронту не було. Проте, достатньо важливою була інформація начальника штабу про поповнення, які очікувалися найближчим часом. У корпусі чекали прибуття 54-х маршових рот та окремо 4300 солдатів у складі 158-го запасного полку У той же час генерал Духонін наголошував, що в 11 армію було спрямовано приблизно 160 маршрот, а загальне поповнення для армії складало приблизно 30 тисяч чоловік.

Однак, поповнення особового складу корпусу надходило не по сценарію комкора. Зрозуміло, що диктувати свої умови вищому командуванню він не міг. Український Генеральний Військовий Комітет, в силу свого статусу, також не був у змозі кардинально зарадити у цій справі генералу Скоропадському.

Поповнення прибували хвилеподібно. Тільки за день 27 липня у 153 дивізію влилися 51 офіцер і 5346 солдатів. Поповнення прибуло із 14-го (4 офіцери і 1835 солдатів), 42-го (14 офіцерів і 850 солдатів), 93-го (16 офіцерів і 585 солдатів), 130-го (9 офіцерів і 1005 солдатів), 142-го (3 офіцери і 748 солдатів), 274-го (5 офіцерів і 323 солдати) запасних полків³⁸. Через добу (29.07) в 153-ю дивізію прибули ще 17 офіцерів і 1215 солдатів³⁹. Для 609 полку 153 дивізії було направлено 5 маршових рот – усього 1435 солдатів⁴⁰.

Якість поповнення, не зважаючи на деякі гучні назви формувань, була достатньо низькою. Так, "український ударний батальйон" 204-го запасного полку, який направлявся в Меджибізький табір, був "абсолютно не навчений"⁴¹.

Типовими були приклади, зазначені в донесенні начальника ешелону поповнення № 47149 прапорщика Іщука комкору 34. У корпус прибули 3 маршові роти (16 офіцерів і 585 солдатів 93 запасного полку). Вони склалися із солдатів дострокового призиву 1919 року, які на

початку березня пройшли 4-х тижневе "не ґрунтовне" навчання ("стрельба на скорую руку" і т.п.). Автор донесення констатував: "Усі солдати-українці вважалися в полку кращими, коли вони несли гарнізонну службу і інші військові доручення. У теперішній час українці солдати охоплені не бувалим ентузіазмом, вбачаючи в українізації здійснення їх заповітної мрії, при чому ентузіазм без сумніву є великим фактом відтворення бойової могутності армії. Українізацію солдати розуміють як вирішення питання націоналізації військ, але не територіальності їх». Проте, цей, далеко не однозначний для реального сприйняття справ, коментар мав важливу заувагу: "Солдати потребують підготовки до бойових справ і поповнення начальників із солдатів".

Ситуація ускладнювалася й тим, що в 14-й запасний полк, який стояв в Меджибожі і забезпечував поповненням 34-й корпус, продовжували надходити з тилкових гарнізонів маршові роти, укомплектовані не українцями. 28 липня Скоропадський звернувся до командування з проханням вивести із Меджибожа усі неукраїнські поповнення, які знаходилися в 14-му та 42-му запасних полках і загалом заважали проведенню українізації корпусу⁴².

За інформацією чергового генерала штабу Південно-Західного фронту Волкова на 28 липня 1917 року в 34 корпусі некомплект солдатів-стройовиків складав 13500 чоловік та інших – 2200. Відповідно, разом це виростало у цифру – 15700 чоловік нестачі солдатського особового складу⁴³.

Для досягнення повного бойового порядку склад дивізій по рядовому складу потрібно було довести до 17804 чоловік⁴⁴. Звичайно, що досягти таких показників за достатньо короткий період часу липня 1917 року було неможливо.

Таким чином, перший період проведення українізації 34-го армійського корпусу проходив в складних умовах забезпечення з'єднання особовим складом і виведення його до показників, визначених бойовим розпорядком. У цій роботі командування, українські організації корпусу стикалися з численними перепонами, які не могли сприятливо впливати на хід його українізації. Вона була продовжена з великими труднощами наприкінці літа – початку осені 1917 року. Особовий склад корпусу вирішував не лише долю свого з'єднання. Він суттєво вплинув у майбутньому на розвиток українського національно-визвольного руху, зародження і обстоювання національної державності періоду Української революції.

¹ Френкин М. Русская армия и революция. 1917 – 1918. – Мюнхен, 1978.

² Голубко В. Армія Української Народної республіки. 1917 – 1918. Утворення та боротьба за державу. – Львів, 1997.

³ Горелов В. Військова діяльність П.Скоропадського при Тимчасовому уряді та Центральній раді (березень – грудень 1917 р.) // Наукові записки: 36. пр. молодих вчених та аспірантів / Ін-т укр. археографії та джерелознавства. Т. 2. – К., 1997. – С. 322 – 352.

⁴ Папакін Г.В. Українізація 34-го корпусу: за наказом Л.Корнілова чи покликом душі? (за новими джерелами) // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії. – К., 2008. – С. 223 – 238.

⁵ Тинченко Я. Перша українсько-більшовицька війна (грудень 1917 – березень 1918). – Київ-Львів, 1996.

⁶ Российский государственный военно-исторический архив (далі – РДВИА). – Ф. 1759. – Оп. 3. – Д. 790. – Л. 187.

⁷ РДВИА. – Ф. 2003. – Оп. 2. – Д.1034. Л. – 39, 40.

⁸ Френкин М. Русская армия и революция. 1917 – 1918. – Мюнхен, 1978. – С. 313.

⁹ В.К. З Другого всеукраїнського військового з'їзду // Літературно-науковий вістник. Кн. 10. – Львів, 1923. – С. 145.

¹⁰ РДВИА. – Ф. 2003. – Оп.2. – Д.1034. Л. – 146.

¹¹ Там само. – Ф. 2246. – Оп. 1. – Д. 442. – Л. 562.

¹² Звегинцов В. Русская армия 1914 – 1917 гг. – Париж, 1959. – С. 11.

¹³ Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – 1918. – Київ-Філадельфія, 1995. – С. 70.

¹⁴ РДВИА. – Ф. 2067. – Оп. 1. – Д. 2986. – Л. 1, 1 зв.

¹⁵ Там само. – Ф. 2246. – Оп. 1. – Д. 442. – Л. 562.

¹⁶ Там само. – Ф. 2067. – Оп. 1. – Д. 3803. – Л. 335.

- ¹⁷ Там само. – Ф. 2246. – Оп. 1. – Д. 442. – Л. 562.
- ¹⁸ Там само. – Ф. 2067. – Оп. 1. – Д. 3803. – Л. 335.
- ¹⁹ Український національно-визвольний рух (березень – листопад 1917 року). Документи і матеріали. – К., 2003. – С. 574.
- ²⁰ РДВИА. – Ф. 2067. – Оп. 1. – Д. 3803. – Л. 335.
- ²¹ Там само. – Ф. 2246. – Оп. 1. – Д. 442. – Л. 150.
- ²² Там само. – Л. 562.
- ²³ Там само.
- ²⁴ Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – 1918. – Київ-Філадельфія, 1995. – С. 70.
- ²⁵ Там само. – С. 71.
- ²⁶ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. 4081. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 206.
- ²⁷ РДВИА. – Ф. 2246. – Оп. 1. – Д. 442. – Л. 84, 85.
- ²⁸ Там само. – Л. 43, 44, 46, 53, 105.
- ²⁹ Там само. – Л. 122.
- ³⁰ Там само. – Л. 126.
- ³¹ Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – 1918. – Київ-Філадельфія, 1995. – С. 71.
- ³² РДВИА. – Ф. 2246. – Оп. 1. – Д. 442. – Л. 127, 128.
- ³³ Там само. – Л. 205.
- ³⁴ Там само. – Л. 223.
- ³⁵ Там само. – Л. 6, 6 зв.
- ³⁶ Там само. – Ф. 2067. – Оп. 1. – Д. 3803. – Л. 335 зв.
- ³⁷ Там само. – Л. 380.
- ³⁸ РДВИА. – Ф. 2246. – Оп. 1. – Д. 442. – Л. 208.
- ³⁹ Там само. – Л. 236.
- ⁴⁰ Там само. – Л. 197.
- ⁴¹ Там само. – Л. 158.
- ⁴² Там само. – Ф. 2067. – Оп. 1. – Д. 3803. – Л. 335 зв.
- ⁴³ Там само. – Ф. 2246. – Оп. 1. – Д. 442. – Л. 423.
- ⁴⁴ Там само. – Д. 443. – Л. 221.

В статье рассматриваются вопросы украинизации 34-го корпуса российской армии, качество боевой подготовки и морально-психологическое состояние пополнения, которое вливалось в его состав.

Ключевые слова: 34-й корпус, украинцы, солдаты, офицеры, пополнение, боевая подготовка.

Article deals with the questions of ukrainization of the 34th corps of Russian army, quality of military training and moral and psychological state of reinforcements.

Key words: 34th corps, Ukrainians, soldiers, officers, reinforcements, military training.